

VILNIAUS LAIKINOSIOS ARCHEOLOGIJOS KOMISIJOS PAVELDO MISIJA

NASTAZIJA KERŠYTĖ

Vilniaus universitetas, Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas

Straipsnyje analizuojama Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos (1855–1865) paveldo misijos pobūdis. Ižvelgiami keli pagrindiniai šios misijos bruožai. Ši komisija formavosi kaip svarbiausia Lietuvos paveldo globos institucija bei archeografijos komisija. Siekė įgyvendinti kontinuumo „praeitis–ateičiai“ uždavinius: žinoti ir saugoti Lietuvos paveldo vertybes bei objektyviai atskleisti Lietuvos istoriją, ypač Lenkijos ir Lietuvos unijos laikotarpį, pasitelkus „praeities liudininkus“ – istorinius dokumentus, muziejines vertybes, istorinius paminklus. Šios komisijos paveldo misija buvo paremta XIX a. pozityvistinės istorijos ir lyginamųjų tyrimų metodologinėmis nuostatomis.

Reikšminiai žodžiai: archeologijos komisija, paveldo misija, paveldo globa, archeografinė ir muziejinė veikla, istorinė didaktika, pozityvistinė istorija.

ĮVADAS

Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos ir Vilniaus senienų muziejaus (1855–1865 m., toliau – VLAK, VSM), svarbaus Lietuvos kultūros istorijos reiškinių, reikšmę apibūdino nemažai lietuvių, lenkų ir rusų tyrinėtojų. Visi pabrėžė šios komisijos (su muziejumi), kaip mokslo institucijos, svarbą. Išsamiausių jų veiklos vertinimus pateikė Adolfas Tautavičius [34], Egidijus Aleksandravičius [17].

Kai kurie tyrinėtojai domėjosi VLAK istorijos bendraisiais organizaciniais bruožais [22]. Kiti iš vieningo VLAK ir VSM sambūvio išskyrė VSM ir su-reikšmino jo vaidmenį. Vieniems rūpėjo šio muziejaus organizavimo ir veiklos prasmė [23] bei tautiniai požymiai [19], kitiems – daugiau jo „reorganizavimo“ marginalinės refleksijos [30, 45–64], likimas: dalies eksponatų išvežimas 1868 m. į Rumiancevo muziejų Maskvoje [47] ir pastangos juos susigrąžinti į Vilnių [24], jų paveldėjimo problemas [25].

Tyrinėjant VLAK ir VSM istoriją, VLAK paveldo misijos pobūdis vis dėlto nėra pakankamai apibrėžtas. Šiame straipsnyje siekiama nustatyti šio pobūdžio pagrindinius bruožus. Nagrinėjami ir vertinami VLAK siekiai organizuoti Lietuvos paveldo objektų apskaitą, apsaugą, tyrinėjimus bei formuoti centrinę krašto paveldo globos įstaigai būdingą įvaizdį ir kompetencijas. Siekiama de-

tačiau atskleisti VLAK archeografinės veiklos pobūdį, esmines archeografinės ir muziejinės veiklos, paveldo globos paradigmas.

Tikimasi, kad paryškinti esminiai VLAK paveldo misijos bruožai praturtins jos ir VSM istorijos, Lietuvos paveldo globos raidos istoriografiją naujais vertingais aspektais.

ŽINOTI „SENOVĖS PAMINKLUS“

VLAK veiklos strateginiai planai nurodyti jos ir VSM įstatyme, kurį 1855 m. balandžio 29 d. patvirtino Rusijos caras, bei jos veiklos programoje, kuri buvo priimta 1856 m. sausio 11 d. VLAK narių susirinkime ir vėliau patvirtinta Rusijos švietimo ministro [39, 1–5, 11–17]. Šie planai apėmė plačiąja prasme suvokiamos archeologijos tyrinėjimus, kraštotyra ir kultūros vertybių apsaugą. Siekiant juos įgyvendinti, prioritetas teiktas archeografinėi ir muziejinei veiklai. Dar siekta vykdyti pirmąjį paveldo globos institucijos uždavinius: sudaryti žinių apie Lietuvos *kultūros paminklus* ir kultūros vertybių saugotojus archyvą, skleisti kultūros paveldo globos būtinumo idėją.

Skelbdama, kad „sistemiškai“ ir „planingai“ organizuos kultūros paveldo globą Šiaurės Vakarų krašte, VLAK pirmiausia numatė sudaryti „senovės paminklų“ sąrašą, padaryti jų atvaizdus, kopijas, sudaryti ir publikuoti „paminklų“, vietovių archeologinius ir geografinius žodynus, registruoti saugyklas, asmenis, kaupiančius kultūros vertybes. Toks žinių archyvas turėjo tapti pamatu toliau organizuoti kultūros paveldo globą.

Patirties VLAK, matyt, galėjo pasisemti iš tuo laiku Lenkijoje sėkmingai vykusio „istorijos paminklų“ apskaitos proceso, nes Rusijoje bandymai organizuoti kultūros vertybių apskaitą buvo neefektyvūs (1859 m. caro patvirtintų Imperatoriškosios archeologijos komisijos ir mokslo draugijų įstatymų nuostatos, kompetencijos buvo nesuderintos, dubliavosi [41]). Lenkijoje paminklų „inventorizacija“ rėmėsi paminklų apsaugos dekretu ir vieningu vadovavimu. Buvo aprašyta 386 vietovės, 250 bažnyčių, 79 pilys (karališkosios, privačios). Ši paminklų „inventorizacija“ ir daugiatomio veikalas *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* leidimas turėjo lemtingos įtakos Lenkijoje aktualizuojant kultūros paveldo apsaugos idėją [31].

VLAK teisinės nuostatos sudarė prielaidas organizuoti Lietuvoje kultūros vertybių (nekilnojamųjų ir kilnojamųjų) apskaitą. Tačiau ją realiai tvarkyti, parengti archeologinį žemėlapi, kurio būtinumą ir naudą krašto istorijos tyrinėjimams ypač pabrėžė Juozapas Ignas Kraševskis, nepavyko. Nebuvo sukurta

sistemų ir priemonių šiam darbui sėkmingai vykdyti. VLAK tesirėmė viena kita iniciatyva (pavyzdžiui, prašė Palubinsko iš Suvalkų, kad surinktų žinias apie „įžymias“, „archeologiniu požiūriu“ reikšmingas vietas Augustavo gubernijoje [12]). VLAK, priklausanti Vilniaus švietimo apygardos globėjo įstaigai, nepasinaudojo Vilniaus švietimo apygardos sistema, kuri iki 1863 metų sukilimo numalšinimo dar nebuvo visuotinai rusiška. Ketindama tam tikru mastu atkurti Vilniaus universitetą, VLAK nesureikšmino jo tradicijos telkti mokytojus kraštotyros medžiagai rinkti (1803 m. caro valdžia buvo įpareigojusi Vilniaus universitetą vadovauti kraštotyrai).

Eustachijus Tiškevičius, VLAK ir VSM vadovas, turėjo bendradarbiavimo su mokytojais ir statistikos komitetais (pastaruosius carinė valdžia skatino sistemingai tirti kraštą) patirties: XIX a. penktame dešimtmetyje, rašydamas kraštotyrinio istorinio pobūdžio monografiją apie Borisovo apskritį (čia buvo jo tėviškė Lohoisakas), galėjo pasinaudoti jų parama (gudų etnografiniais aprašymais) [35], bet šios patirties nepritaikė VLAK siekiam sudaryti paveldo žinių archyvą.

Viena priežasčių, dėl kurių VLAK efektyviai nepasinaudojo visuomenės parama žinioms apie kultūros paveldo objektus surinkti, buvo stoka metodikos, nustatančios kas ir kodėl vertas būti apibrėžtas kaip „istorinis“ (ar „praeities“, ar „senovės“) paminklas ar „seniena“. Pačių tyrinėtojų požiūris, J. I. Kraševskio svarstymai apie „senienų“ ieškojimo būdus Vakarų Rusijoje [45] ir Antono Korevos Krėvos, Trakų, Lydos, Medininkų pilių likučių ir teritorijų įvardijimas „istoriniais paminklais“ [44], atspindėjo „senienų“ ir „istorinių paminklų“ sampratų diskursus. Lietuvoje buvo atsilikta nuo „kultūros paminklo“ sampratos raidos Vakaruose, kur po XVII a. „senienos“ apibrėžtis išnyko, o XIX a. vietoje „istorinio paminklo“ jau gyvavo „kultūros paminklas“ [33].

VLAK „istorinio paminklo“ suvokimą tradiciškai grindė senumo kriterijumi, taip pat buvo svarbu, kad jis priklausytų Lietuvos istorijos, ypač unijos su Lenkija laikotarpiu, kontekstui (formuojant VSM rinkinius ir istorinę ekspoziciją, kaupiamos „lietuviškosios senienos“ buvo vertinamos kaip istorinės Lietuvos paveldas).

Šios komisijos pabrėžtas dėmesys kai kurioms „istorinių paminklų“ rūšims ir „lietuviškosios senienoms“ rodė, kad buvo laikomasi tradicinių ir naujų kultūros paveldo globos tendencijų. Akivaizdžiai prisirišta prie archeologinių radinių, monetų, medalių, ginklų, meno kūrinių, knygų ir istorinių dokumentų kolekcionavimo tradicijos. Nauja tai, kad pirmenybė teikta toms vertybėms, kurios buvo glaudžiai siejamos su Lietuvos istorija. VLAK, matyt, atsižvelgusi į Lenkijos

kultūros paveldo globos patirtį, atkreipė dėmesį į „architektūros sritis“ paminklų: kulto pastatus (bažnyčias, cerkves, vienuolynus) ir piliis, rūmus (jų liekanas, griuvėsius). Tačiau išskirtinis dėmesys buvo rodomas piliakalniams, pilkapiams ir kitoms archeologinėms vietoms, o taip pat lietuvių mitologijos, Lietuvos archeologijos reliktais. Galima teigti, kad VLAK buvo Lietuvos kaip piliakalnių krašto įvaizdžio idėja, kuri ir šiandien Lietuvoje populiarūs, pradininkė. Galima iškelti ir hipotezę dėl šios komisijos įtakos jos nariui vyskupui Motiejui Valančiui, kuris sudarė pirmą 70 Lietuvos piliakalnių sąrašą – jį XIX a. devintame dešimtmetyje spaudoje paskelbė rusų tyrinėtojas Eduardas Volteris.

PAVELDOTYROS PRIORITETAU

Adomas Honorijus Kirkoras VLAK veiklos kelrodiniame straipsnyje *Mūsų laikų archeologijos reikšmė ir pažanga (Znaczenie i postęp archeologii w naszych czasach)*, skelbtame jos leidinio *Pamiętniki* pirmame tome, postulavo plačiai suvokiamos archeologijos sociokultūrinę svarbą. Visoms tautoms ieškant savo šaknų, savasties raiškų, archeologija tapo „amžiaus poreikiu“. A. H. Kirkoras laikė E. Tiškevičių Lietuvos archeologijos pradininku, pritarė jo lietuvių ir normanų relikvų lyginamųjų tyrimų idėjai, vertino Teodoro Narbuto, istorijos mokslo „vadovo“, nuomonę apie archeologiją. Jis ypač iškelė Mykolo Balinskio ir J. I. Kraševskio nuopelnus archeologijos mokslui – pabrėžė pirmojo veikalų svarbą savo kraštui, o antrojo – ir visam pasauliui.

VLAK archeologijos veiklai vadovavo J. I. Kraševskis. Jį į šias pareigas rekomendavo E. Tiškevičius. Tačiau su VLAK žyma nepasirodė nė vieno Lietuvos archeologijos veikalo. Tegalima kalbėti apie šios komisijos įtaką kai kuriems archeologiniams ir kitiems tyrinėjimams, pavyzdžiui, jos narių archeologiniams kasinėjimams (1857 m. grafo Konstantino Tiškevičiaus – Vilniaus apylinkėse: Kernavėlėje, Karmazinuose, Grabijoluose; 1859 m. grafo Adomo Antano Anupro Platerio ir Liudviko Kondratovičiaus – Kernavėje; 1856, 1859 m. A. H. Kirkoro – Trakų, Vilniaus apskrityse [27]), ir apie archeologinių radinių kaupimą VSM. VLAK ir E. Tiškevičiaus paskatintas karininkas, Vilniaus gubernijos statistikos komiteto (toliau – VGSK) narys A. Koreva tyrė Trakų, Krėvos, Lydos, Medininkų pilių statybą, fortifikaciją ir tuometinę būklę.

VLAK narių individualūs moksliniai interesai lėmė pačios šios komisijos paveldo tyrinėjimų, saugojimo orientacijas, paveldo rūšių ir globos sričių prioritetus. E. Tiškevičiaus, T. Narbuto, L. Jucevičiaus, J. I. Kraševskio lietuvių mitologijos tyrinėjimai, žinoma, skatino panašius VLAK interesus.

Tačiau VLAK neatliko fundamentalių lietuvių etnologijos tyrimų, apsiriboję empiriniais kai kurių relikto tyrinėjimais bei mitologinės reikšmės daiktų paieškomis. VSM mitologinio rinkinio apraše nurodoma tik 40 eksponatų, tarp kurių tariai lietuvių dievų, deivių stabukai (originalai ir kopijos) sudarė tik ketvirtąją dalį (pavyzdžiui, J. K. Kraševskis dovanojo VSM Perkūno stabuką, rastą Kernavėje, A. H. Kirkoras – Mildos stabuką bei kaulinį šliužą, simbolizuojantį namų dievaitę Gyvatę (Giwojte), kuriuos su kitais archeologiniais radiniais iškasė Gedimino kalno Vilniuje papėdėje, Mečislovas Slizenis – lietuvių karo dievo Kovo skulptūrėlę, rastą Pinsko apylinkėse, o Vilniaus gubernijos dvarininkė Sidalija Svida – lietuvių šventosios ugnies deivės Praurimės stabuką, rastą jos valdose). Tačiau mitologijos objektą suvokiant šiuolaikiškai, būtų galima teigti, kad VSM archeologinės kolekcijos kataloge įrašytieji archeologiniai radiniai iš pilkapių: aukojimo pjautuvai, maisto puodeliai ir t.t., vertinami kaip Lietuvos gyvenamosios ir laidojimo papročių liudininkai, gali būti priskiriami ir lietuvių mitologijos relikto grupei (tad VSM turėjo kelis šimtus lietuvių mitologijos eksponatų).

VLAK domėjosi pagonių apeigų, laidojimo vietų, teritorijų ribų ir kitos paskirties akmenimis. Ji įpareigojo T. Narbutą, kuris buvo laikomas svariausiu mitologinių akmenų prasmų tyrinėtoju, ištirti akmenį pakelėje iš Vilniaus į Kalvarijas, iššifruoti jo ženklus. VLAK tą akmenį įvertino kaip „istorinį paminklą“. T. Narbutui pateiktus versiją: akmuo žymi kario palaidojimo vietą, o išpausti ženklai – Jogailaičių herbas, vadinamas Stulpais, po juo – įduba aukojimui už mirusįjį, VLAK ja nepasitenkino ir pavedė tą akmenį toliau tyrinėti kitiems komisijos nariams: Vincentui Karotinskui ir A. H. Kirkorui.

VLAK, besidomėdama lietuvių mitologija, bandė atkreipti dėmesį ir į lietuvių etnografiją, rinkti etnografinius daiktus VSM. Kaip pastebėjo A. H. Kirkoras, Lietuvoje šis archeologijai giminingas mokslas tuomet tik formavosi (minimas L. Jucevičius, Romualdas Zenkavičius). Šio mokslo inspiracijos skyrėsi nuo lietuvių mitologijos tyrinėjimų. Mitologija laikyta savarankišku mokslu ir tautos šaknų, prigimties, savitumo sklaidos pamatu, o etnografijos tyrinėjimai – kraštotyros objektu. 1858 m. sausio 11 d. VLAK posėdyje E. Tiškevičius teigė, kad VLAK veiklos prerogatyva – senienos, statistika ir etnografija [40]. Statistika buvo suvokiama plačiai. Jos tyrinėjimai, anot A. H. Kirkoro, apėmė tikslų liaudies gyvenamosios aprašymą, kuris buvo siejamas su krašto istorija, etnografija ir archeologija [42]. Kraštotyriniai interesai skatino šią komisiją bendradarbiauti su VGSK. Kai kurie VLAK nariai sykiu buvo ir šio statistikos komiteto nariai (Eustachijus ir Konstantinas Tiškevičiai, T. Narbutas, M. Balinskis, A. H.

Kirkoras ir kiti). VLAK naudojosi šio komiteto, kuris buvo valstybinė ir gerai finansuojama institucija, veiklos, kartu ir leidybos galimybėmis. Šio komiteto leisto informacinio metraščio antrasis tomas buvo skirtas kraštotyrinio pobūdžio publikacijoms, tačiau jame nebuvo lietuvių etnografinių tyrinėjimų. VGSK labiau domėjosi kai kurių Lietuvos tautinių mažumų (žydų, totorių, karaimų) gyvensena, nors pagal empirinių etnografinių aprašymų metodiką jos plačiau neaprašė (pateikė tik keletą autentiškų tos gyvensenos aspektų, pavyzdžiui, nurodė, kad karaimai Trakuose, išeidami iš namų, nerakindavę trobų durų, kad jų trobos su sulinkusiais skiedrų stogais ir pan.) [43].

Lietuvių etnografinių duomenų surinko Nerimi 1857–1859 m. plaukęs grafas K. Tiškevičius. Tačiau 1860 m. sausio 11 d. vykusiame VLAK metiniame susirinkime jis pabrėžė ne kraštotyrinį šios ekspedicijos aspektą, o Neries vagos ir pakrančių, kaip laivybos objekto, tyrinėjimų praktinę naudą – tikėjosi, kad jo surinkti duomenys pravers Lietuvoje plėtojant laivybą. Laivybos Nerimi pradininkas ir rėmėjas buvo VLAK narys Reinoldas Tyzenhauzas. 1856 m. jo Vokietijoje nupirktas garlaivis, pavadintas „Vilniumi“, buvo skirtas šios upės dugnei, vagai tyrinėti.

VLAK kraštotyrą siejo su ekonominiais ir socialiniais krašto pokyčiais bei praeities ir kasdienybės sąveika. E. Tiškevičius istorine data laikė Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelio atkarpos Vilniuje atidarymą. Jis sakė, kad 1860 m. rugsėjo 4 diena, kada pirmasis lokomotyvas susiejo Vilnių su Europa, bus įrašyta į istorijos kroniką. Kai kurie įrankiai (pavyzdžiui, mentė), naudoti tiesiant šį geležinkelį, buvo paimti, kaip turintys istorinės reikšmės, į VSM rinkinius.

Šios komisijos kraštotyrinių siekiai paskatino istoriografijoje rasti klaidingam šios komisijos vien kaip kraštotyros draugijos vertinimui [28].

1865 m. VSM etnografiniame rinkinyje buvo 408 eksponatai. Tačiau iš jų tik apie pusę šimto galėjo priklausyti lietuvių ir gudų etnografijos sričiai (kol kas žinomi tik keli lietuviški: žemaičių avikailio skranda ir kelios medinės dėdelės, nors jos galėjo būti ir gudiškos). Kiti – egiptietiškos senienos, VSM dovanotos grafų Aleksandro Branickio ir Mykolo Tiškevičiaus, bei Tolimųjų Rytų, Sibiro ir kitų kraštų buities daiktai, surinkti Kronštato jūrų laivyno lenkų karininkų, gydytojų.

PAVELDOSAUGINĖS KOMPETENCIJOS

Pabrėžtinos kelios reikšmingiausios VLAK paveldo globos kompetencijos: krašto archeologinių kasinėjimų kontrolė ir kultūros vertybių mokslinė

ekspertizė. Galima užsiminti ir apie VLAK paveldo globos idėjos poveikio gaires.

Valdžiai ir visuomenei pripažinus VLAK kompetenciją prižiūrėti krašto archeologinius kasinėjimus, buvo padėtas profesionaliosios archeologijos ker-
tinis akmuo. 1858 m. vasarą VLAK leidimo kasinėti prašė žinomas, patyręs
tyrinėtojas grafas A. A. A. Plateris. Tačiau kaip šiai komisijai sekėsi tramdyti
mėgėjus kasinėti, ar jai talkino vietos valdžios organai – sunku atsakyti, kada-
gi archyvuose žinių apie tai kol kas nerasta.

Nuo 1859 m. ši VLAK kompetencija kirtosi su tais pačiais metais įkurtos
valstybinės Imperatoriškosios archeologijos komisijos Sankt Peterburge kom-
petencija. Pastaroji komisija buvo centrinė Rusijos imperijos kultūros pavel-
do apsaugos institucija. Jai buvo suteikta teisė prižiūrėti visus archeologinius
kasinėjimus Rusijos imperijos teritorijoje. Tačiau ši Imperatoriškoji archeolo-
gijos komisija įtaką Lietuvos kultūros paveldo globos organizavimui darė tik
nuo XIX a. aštunto dešimtmečio.

VLAK formavo savo, kaip kompetentingos krašto kultūros paveldo globos
institucijos, įvaizdį, tapo konsultante ir eksperte. Krašto valdžia nuolat nau-
dojosi jos paslaugomis, įpareigodavo nustatyti kultūros paveldo objektų, ypač
numizmatikos daiktų, vertę (pavyzdžiui, 1862 m. pabaigoje Vilniaus karinis
gubernatorius ir Vilniaus gubernijos viršininkas pavedė VLAK nustatyti 216
monetų, rastų Lydos apskrityje ir Šiauliuose, vertę ir perduoti šias monetas
Rusijos imperijos vidaus reikalų ministrui).

Rusijos ir kitų kraštų mokslo įstaigos, draugijos vertino VLAK mokslinę
kompetenciją ir konsultavosi dėl Lietuvos istorijos, kultūros paveldo dalykų,
susijusių su jų kraštais. Rusijos imperatoriškoji mokslų akademija prašė šią ko-
misiją recenzuoti 1858 m. Sankt Peterburge išleista T. Poraj-Košicos (Т. Порай-
Кошиц) veikalą *Istorinis pasakojimas apie lietuvių bajoriją (Исторический
рассказ о литовском дворянстве)* – T. Poraj-Košica pretendavo gauti šios
akademijos skiriamą Uvarovo premiją [6]. VLAK įpareigojo A. H. Kirkorą
parašyti minėto veikalo recenziją.

VLAK skleistos paveldo globos idėjos poveikio jos amžininkams diskursą
galima iliustruoti kelių atvejų pavyzdžiais. Pirmiausia, ši idėja veikė VLAK
narių konkretų elgesį su paveldu. Šios komisijos tikrasis narys prelatas Josifas
Bovkevičius Vilniaus katedroje sutvarkė senus bažnytinius daiktus, juos išeks-
ponavo jo užsakytu pagamintose spintose. 1861 m. birželio 15 d. jis pakvietė
šią komisiją pažiūrėti tos „senovės paminklų“ kolekcijos. Kiti VLAK nariai de-
klaravo nuostata, kad privačios kolekcijos, nors ir tinkamai tvarkomos, negali

visiškai atlikti savo, kaip mokslo šaltinių, socialinio kultūrinio vaidmens, tokio vaidmens galimybes joms sudaro tik viešas VSM. Vienas šios nuostatos skelbėjų Emilijus de Roberti kaip detektyvas ieškojo Kazimiero Sapiegos portreto, kuris, išardžius Derečino pilies kolekcijas, pakliuvo į pirklio Apatavo namus Vilniuje. E. de Roberti prikalbino pirklių šį portretą padovanoti VSM.

Ferdinandas Reingardas, matyt, paveiktas VLAK lietuvių mitologijai skiriamos dėmesio, ragino šią komisiją imtis priemonių, kad būtų apsaugotas prie Panevėžio esantis kalnas, vadinamas Zničiumi [7] (ten pagonybės laikais buvusi šventykla, kurios ugnį įsakęs užgesinti Jogaila [18]). Ar VLAK ėmėsi priemonių – nežinoma. VLAK veiklos dokumentų analizė leidžia teigti, kad šios komisijos galimybės organizuoti konkrečią nekilnojamojo kultūros paminklų apsaugą, priežiūrą buvo ribotos. VLAK poveikis amžininkams, siekiant, kad šie suvoktų ir saugotų paveldą, buvo sąlygiškas, paviršutiniškas. Ši teiginį galima pagrįsti paties E. Tiškevičiaus pastebėjimo apie nutautėjusių (sulenkėjusių) Kernavės gyventojų elgesį su pagonybės liekanomis pavyzdžiu: ant piliakalnio nugriauta tvorelė, aptverta, matyt, buvusios Amžinosios ugnies (Zničiaus) vietai apsaugoti.

ARCHEOGRAFINĖS IR MUZIEJINĖS VEIKLOS PARADIGMA: „PRAEITIES LIUDININKAI“ – ISTORIJOS OBJEKTYVIAI LIUDIJIMUI

1856–1865 m. VLAK kasmėnesiniuose susirinkimuose skaitytų jos narių pranešimų santykis pagal tematiką – 1/3 gamtotyriinių ir 3/4 istorinių. Pastarųjų dauguma skirti Lietuvos istorijos tyrinėjimams. Tai liudijo pagrindines šios komisijos orientacijas. VLAK veiklos pagrindinį tikslą, be anksčiau minėtų šios komisijos ir VSM teisinių dokumentų, programos, deklaravo ir jos leidinio *Pamiėtnik...* 1-ojo tomo redakcinės kolegijos nariai A. H. Kirkoras, M. Balinskis, L. Kondratovičius, M. Gusevas: Lietuvos archeologijos (suvoktos plačiąja prasme) tyrinėjimai, paremti „praeities paminklų“ – „istorinių liudininkų“ pažinimu ir apsauga, turi padėti atkurti objektyvų praeities, jos raidos vaizdą [39, VII]. VLAK pirmojo archeografinio veikalo *Zbiór dyplomatów...* sudarytojais istorikai Maurikijus Krupavičius, Mamertas Herburtas ir bibliografas Adomas Jocheris skelbė, kad dokumentai – pagrindiniai istoriniai šaltiniai tautos gyvenimo „teisingiems“ broožams atskleisti [49]. Tokios VLAK nuostatos sutapo su Simono Daukanto požiūriu į dokumentų Lietuvos istorijai tirti rinkimą ir skelbimą: tai – „tautos istorijos kertinis akmuo, ir tuomet mūsų priešininkai nebegalės teisingiausių faktų per savo polemiką iškreipti“

[29, 2]. S. Daukantas ir linkėjo šiai komisijai būti „bešališku teisėju vertinant dokumentus“ bei skelbti „tokius, kurie yra reikalingiausi teisingiems istorijos faktams išaiškinti“ [29, 177].

VLAK bandė įgyvendinti S. Daukanto ir T. Narbuto dar penkto dešimtmečio pradžioje puoselėtą idėją **patiems** leisti Lietuvos istorijos šaltinius (jie buvo sumanę seriją *Acta Lituanicum* ar *Acta Lithuanorum*). Be to, pritarė Vilniaus universiteto profesorių pozicijai: norint pastūmėti Lietuvos istorijos mokslą į priekį, svarbu rasti naujų istorinių šaltinių ir juos publikuoti [29, 82].

Pagaliau VLAK įgyvendino E. Tiškevičiaus ir Mikalojaus Malinovskio nepavykusį sumanymą 1849 m. pradžioje išleisti Vilniaus universiteto profesoriaus Ignoto Danilavičiaus rankraštį *Skarbiec dyplomatów...* [4].

Komisija savo veikloje rėmėsi tuomet besiformavusio mokslo apie istorinių šaltinių aprašymą ir publikavimą (archeografijos) esminiu uždaviniu – skelbti autentiškus šaltinius, juos įvertinus patikimumo atžvilgiu. Ji sekė Imperatoriškosios archeografijos komisijos, Rusijos imperijos šios srities centrinės institucijos (įsteigta 1834 m. Sankt Peterburge), pavyzdžiu – publikavo autentiškus dokumentus originalo kalba su trumpais objektyviais moksliniais komentarais.

Nors Imperatoriškoji archeografijos komisija ir publikavo Lietuvos istorijos šaltinius, VLAK matė savo nišą. Ji teigė, kad Imperatoriškoji archeografijos komisija, skelbdama dokumentus, liudijančius valstybinius, tarptautinius santykius, nepakankamai atspindi Lietuvos „praeities gyvenimą“. VLAK užsibrėžė nušviesti ne tik Lietuvos politinę, bet ir kultūros istoriją. Tai buvo šios komisijos diplomatinis manevras, siekiant carinės administracijos pritarimo plėtoti archeografinę veiklą.

VLAK istorijos objekto kontekstų suvokimui įtakos galėjo turėti naujos Europoje besiformuojančios istorinės vaizduotės orientacijos (plėtos socialinės istorijos pradininko ir kitų moderniosios istorijos kūrėjų [36]). E. Tiškevičiaus sudarytas svarbių, jo nuomone, 1830–1855 m. įvykių ir faktų sąrašas byloja, kad autoriui rūpėjo platus šio laikotarpio politinis, kultūrinis ir socialinis kontekstas (į jį įtraukta 1830 m. sukilimas, Vilniaus universiteto panaikinimas, švietimo reforma, mundurų spalva, geležinkelio tiesimo planas, telegrafas, Lietuvos Statuto panaikinimas, Lietuvos gubernijų teritorijų pakeitimai, lenkų literatūros Lietuvoje įsigalėjimas, teatras Vilniuje, Semaškos intrigos, Sniadackio laidotuvės ir kt. [5]).

VLAK savo programoje skelbėsi besidominti katalikų vienuolynų dokumentais ir tais, kurie atspindi Lietuvos tautinių mažumų ir vietovių, objektų, asmenų istoriją. Vietos spaudoje VLAK ragino Vilniaus švietimo apygardai

priklausančių keturių gubernijų visų sluoksnių gyventojus atsiųsti jai dokumentų, kuriuos (ištirtus ir nukopijuotus) žadėjo jiems gražinti [37].

VLAK parengė du dokumentų leidinius: iš XVI a. Lietuvos valstiečių ekonominio gyvenimo ir apie Kretingos seniūnijos iliustraciją Žemaitijoje (pastaroji sudaryta 1566 m. revizoriaus Jakovo Laškovskio, įpareigoto karaliaus Žygimanto Augusto). M. Malinovskis su Adomu Zavadzkiu (Zawadski), panaudoję VSM saugotą rankraštį (jis rastas 1837 m. Minske, į VSM atidavė grafas Juozas Tiškevičius) ir aktus iš Kurniko bibliotekos, sudarė leidinį apie Stanislavą Laskį. A. H. Kirkoras parengė spaudai profesoriaus Michalo Homolickio (jis buvo VLAK tikrasis narys nuo 1856 m. iki savo mirties 1861 m.) istorinį veikalą *Fragmenta Witoldowe*.

Vis dėlto VLAK akivaizdų prioritetą teikė paieškoms ir publikavimui tų dokumentų, kurie atspindėjo Lietuvos politinės istorijos problemas, įvykius, ypač iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Lenkijos ir Lietuvos unijos laikotarpio. Tai liudija šios komisijos parengtų dviejų dokumentų rinkinių (paskelbto I tomo ir nepaskelbto II) ir I. Danilavičiaus veikalo *Skarbiec dyplomatów...* turiniai. Pastarojo veikalo du tomus sudarė 1411–1569 m. aktai ir kiti dokumentai iš Lietuvos diplomatikos (I. Danilavičius surinko maždaug 2 000 dokumentų rinkinį, tuo tenkindamas savo profesinį smalsumą ir sekdamas žymaus Livonijos šaltinių žinovo Karolio Edvardo Napierskio, 1833 m. paskelbusio dokumentų rinkinį *Historyczno-Diplomatyczny Index*, pavyzdžiu; dalį I. Danilavičiaus surinktų dokumentų iš jo našlės įsigijo E. Tiškevičius).

1858 m. publikuotame pirmajame VLAK dokumentų rinkinyje *Zbiór dyplomatów...* yra 54 aktai, privilegijos, dekretai, testamentai, inventoriai ir kiti XVI a.–XVIII a. pradžios Lietuvos istorijos dokumentai. Jie buvo atrinkti iš VSM, vienuolynų bibliotekų ir archyvų: Vilniaus centrinio archyvo (VCA), Vilniaus valstybinio turto rūmų archyvo, Vyriausiojo Lenkijos karalystės archyvo, privačių grafo Vladimiro Platerio ir kunigaikščio Irenėjaus Oginskio archyvų. Šio rinkinio išangoje pateiktoje archeografijos raidos apžvalgoje ypač pabrėžiamas Motiejaus Dogelio, sudariusio Lietuvos ir Lenkijos istorijos šaltinių rinkinį *Codex diplomaticus*, indėlis į Lietuvos archeografijos plėtrą.

VLAK archeografinės veiklos organizatoriai gerai pažinojo Lietuvos istorijos šaltinių publikuotojus, kai kuriuos jų įtraukė į savo veiklą. Taip VLAK nariu tapo žymus lenkų archeografas grafas Adomas Tytus Dzalyńskis. Jo E. Tiškevičius prašė teikti komisijai žinias apie dokumentų, susijusių su Lietuvos istorija (pavyzdžiui, apie Petro Didžiojo ryšius su Lietuva), originalus [8]. M. Malinovskiui rekomendavus, VLAK nariu tapo ir Juozapas Ohryzka

(Иосафат Огрызко, Józefat Ohryzko), 1859–1860 m. Sankt Peterburge išleides leidinį *Volumina legum* (8 tomai ir dar 8 tomai inventorių bei rodyklių).

M. Malinovskis ir Vilniaus vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis pabrėžė Vatikano archyvaro kunigo Augustino Theinerio leidinio *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae...* ypatingą svarbą ir naudą Lietuvos istorijai. Į jį buvo įtraukta bulių ir kitų istorinių dokumentų, kurių buvo nepanaudoję ankstesni bažnyčios istorijų leidėjai. Buvo teigiama, kad į šį leidinį įtraukti dokumentai leido iš naujo pažvelgti į Mindaugą, Gediminą, Kęstutį. Pirmąjį šio leidinio tomą VSM padovanojo grafas Aleksandras Pšezdzeckis. Jis su grafais V. Plateriu, Rainoldu Tyzenhauzu (jie – VLAK nariai) ir kitais dešimt turtingų dvarininkų iš Šiaurės Vakarų krašto nutarė remti šio veikalo leidimą [13].

1858 m. E. Tiškevičius pagaliau užmezgė ryšį su S. Daukantu. Šį kontaktą galėjo paskatinti ir Mikalojus Akelaitis, tų metų pavasarį raginęs A. H. Kirkorą domėtis S. Daukanto padarytų dokumentų nuorašų (tarp jų ir A. Vijųko-Kojelavičiaus *Lietuviškojo herbyno* teksto), esančių pas T. Narbutą ar jo giminę, likimu [1].

S. Daukantas dirbo Valdančiojo Senato (Rusijos imperijos įstaigas kontroliuojančios institucijos) 3-iojo departamento saugomos Lietuvos Metrikos vedėjo Pranciškaus Malevskio (buvęs S. Daukanto studijų Vilniaus universitete draugas) padėjėju. Jis turėjo galimybę kopijuoti Lietuvos Metriką ir kitus šaltinius, prie kurių priėjimą carinė administracija itin ribojo. 1858 12 09 laiške E. Tiškevičiui S. Daukantas rašė, kad atiduoda VLAK 3 tomus dokumentų nuorašų, kuriuos jis anksčiau iš Sankt Peterburgo per tarpininkus buvo perdavęs T. Narbutui, tikėdamasis, kad šis juos publikuosias [2]. Kitame laiške S. Daukantas žadėjo atvežti ir atiduoti šiai komisijai „likusius senus dokumentus“ [29, 178]. Sunku tvirtinti, kad minėti S. Daukanto dokumentai atiteko VLAK. Yra žinoma, kad T. Narbuto sūnus Stanislovas 1883 m. padovanojo Osolinskių bibliotekai Lvove kai kuriuos tėvo šaltinių rinkinius, tarp jų ir 158 dokumentų foliantą, S. Daukanto ranka nurašytą iš Lietuvos Metrikos [29, 98].

Lietuvos Metrikai ir kitiems Lietuvos istorijos šaltiniams, kurie buvo patekę į įvairias Sankt Peterburgo ir Maskvos saugyklas, VLAK skyrė prioritetinių dėmesį. Be S. Daukanto, ši komisija buvo įpareigojusi dar kelis vietinius darbuotojus, kurie galėjo prieiti prie šių šaltinių ir kuriais ji pasitikėjo, manydama, kad jie padarys tikslias dokumentų kopijas ir pateiks istorinių dokumentų sąrašus, aprašus. Imperatoriškojo Maskvos universiteto Gamtotyros bičiulių draugijos (*Общество любителей естествознания при Императорском Московском университете*) Antropologijos skyriaus direktorius, kolekcininkas pulkininkas Dmitrijus Soncovas rinko žinias apie įvairiose Maskvos

saugyklose saugomus dokumentus, susijusius su Lietuvos istorija, darė jų nuorašus ir siuntė VLAK [9].

Nuo 1857 m. Sankt Peterburge dokumentus, kurių prašė VLAK (pavyzdžiui, Jonušo Radvilos 1596–1603 m. susirašinėjimą su tėvu, Liublino akta), nurašinėjo bibliotekininkas Viktoras Kalinovskis. Jam VLAK sumokėjo 300 sidabro rublių už dokumentų (apie 600 lapų), saugotų Imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje, nukopijavimą [11]. 1862 m. E. Tiškevičius pluoštą tų nuorašų (sykiu ir nemažai knygų iš buvusių Zaluskių ir Radvilų bibliotekų Nesvyžiuje) iš Sankt Peterburgo atsivežė į Vilnių [14].

1865 m. VSM buvo 2097 aktai, privilegijos, autografsai ir kiti dokumentai (originalai ir kopijos) [23, 65]. Tai buvo nedidelis archyvas. VLAK nesiekė konkuruoti su Vilniaus centriniu archyvu, kuris buvo įsteigtas 1852 m. pagal Rusijos archyvų įstatymą (paskelbtas 1852 04 02) ir kaupė buvusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių institucijų archyvų dokumentus („aktų knygas“) nuo seniausiųjų laikų iki 1799 metų (Vyriausiojo tribunolo, pavietų žemės, pilies, pakamarės teismų ir magdeburginių miestelių dokumentus iš tuometinių Vilniaus, Gardino, Minsko, Kauno gubernijų) [20].

VLAK ketino siekti, kad iš po jos sparno išaugtų archeografijos komisija, o ne archyvas. S. Daukantas ją ir vadino Archeografijos komisija (matyt, atsižvelgė į jos prioritetinius siekius ir veiklą). VLAK tikėjosi, kad jos archeografijos komisija (panašiai kaip 1843 m. įsteigta Kijevo archeografijos komisija) galėtų būti kartu ir Imperatoriškosios archeografijos komisijos sistemos Rusijos imperijoje dalis. Dar ketvirtame dešimtmetyje carinė valdžia rūpinosi sudaryti tokią komisiją Šiaurės Vakarų krašte, organizavo laikinas archeografijos komisijas Vilniuje ir Minske. Jų prioritetiniai uždaviniai buvo publikuoti senųjų dokumentų, pirmiausia susijusių su stačiatikybės istorija Šiaurės Vakarų krašte, rinkinius. Šių komisijų veikloje dalyvavo būsimieji VLAK organizatoriai: sudarytos 1841 m. Vilniuje – T. Narbutas, o 1845 m. Minske (Minsko gubernijos statistikos komitete) – E. Tiškevičius. 1849 m. Rusijos caras pareiškė padėką E. Tiškevičiui už indėlį į pastarosios komisijos veiklą [15].

1864 m. Šiaurės Vakarų krašto valdžia, nepasinaudodama VLAK archeografinės veiklos patirtimi ir kompetencija, įsteigė Vilniaus archeografijos komisiją. Tiesa, šios komisijos pirmuoju pirmininku buvo paskirtas buvęs VLAK narys, istorikas, buvęs Vilniaus universiteto profesorius Pavelas Kukolnikas. Jis buvo slavofilinių pažiūrų, Lenkijos ir Lietuvos uniją vertino kitaip negu VLAK vadovas E. Tiškevičius ir jo bendraminčiai. P. Kukolnikas teigė, kad

unija padėjo Lietuvą lenkinti (lenkiškumas užliejo lietuviškumą – viskas Lietuvoje pasikeitė per lenkiškumą: kalba, papročiai, apranga, teismai, valdininėja) [46]. Pats buvo stačiatikis, rusas – atitiko Vilniaus generalgubernatoriaus Vladimiro Nazimovo reikalavimą, kad Vilniaus archeografijos komisija būtų sudaryta tik iš rusų mokslininkų.

Vilniaus archeografijos komisija turėjo įgyvendinti Michailo Muravjovo numatytą uždavinį – sudaryti „istorines prielaidas“ krašto rusiškumui ir seniems ryšiams su Rusija įrodyti [48].

Po 1863 m. sukilimo intensyviai vykdoma Lietuvos rusinimo programa užkirta kelius VLAK archeografinės ir muziejinės veiklos perspektyvai bei nulėmė jos baigtį. Reikia koreguoti istoriografiijoje išsivyravusią nuomonę, kad carinė valdžia nulėmė VLAK ir VSM likimą vien revizavusi VSM rinkinius, istorinę ekspoziciją. Pagrindinis pretekstas panaikinti VLAK – jos muziejinės ir archeografinės veiklos, jos nuostatų, tai yra vykdomos esminės kultūros paveldo globos misijos, kritiškas vertinimas.

Todėl negalima pritarti metaforiškam A. H. Kirkoro teigimui: VSM pražudė romantinės „relikvijos: plaukai, apsiaustai, žiūronai, [kiti] daiktai, kurių netgi autentiškumas buvo abejotinas“. Kritikos verta ir neseniai išsakyta nuomonė, kad šio muziejaus „reforma“ buvo nukreipta prieš „romantizmo dvasia persmelktą ideologinį kolekcijų branduolį“ [30, 51; 62].

Vertėtų apsarstyti VLAK ir Šiaurės Vakarų krašto administracijos požiūrio į Lietuvos istorijos interpretavimą archeografinio ir muziejinio pobūdžio tekstuose sankirtos motyvus.

VLAK, sudarydama dokumentų rinkinius, istorinę muziejaus ekspoziciją, pabrėžė Lenkijos ir Lietuvos unijos laikotarpį. E. Tiškevičius teigė, kad požiūris į juos buvo suformuotas pasirėmus istorikų mokslininkų, šių uniją laikusių federacine sąjunga, kurioje Lietuva išsaugojo visišką politinį savarankiškumą, vertinimu [38].

VLAK rėmėsi pozityvistinės istorijos metodologijos nuostatomis. Laikėsi „faktų kulto“ paradigmos, E. Tiškevičiaus suformuluotos „veidrodžio atspindžio“, kurį formuoja „praetiečių liudininkai“ kaip „tikslios nuotraukos“, sampratos. E. Tiškevičius ir jo bendraminčiai istoriko uždavinius apibrėžė kaip XIX a. pozityvistiniai istorikai – parodyti, kaip buvo iš tikrųjų (*wie es eigentlich gewesen* [21]).

Kai kurie VLAK nariai (pavyzdžiui, Vilniaus vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis) apibrėžė VLAK (su VSM), kaip mokslo institucijos, misiją – tik tvarkyti istorijos šaltinius ir moksliai juos aiškinti būsimiems istorikams [10].

Juos galima priskirti prie XIX a. istorikų pozityvistų, propagavusių faktų ir dokumentų fetišizmą, pasekėjų.

VLAK skelbėsi esanti objektyvi istorijos stebėtoja. Tačiau ar įmanomas mokslinis nešališkumas organizuojant ir vertinant VSM istorinę ekspoziciją? Juk visada yra galimos daugiaprasmės „praeities liudininkų“ interpretacijos, recepcijos. VSM istorinėje ekspozicijoje – 12-oje spintų ir 29-iose vitrinose – buvusios „lietuviškosios senienos“: istoriniai dokumentai, istorinės, archeologinės reikšmės daiktai (ir nuo 1858 m. rodyta Oskaro Sosnowskio iš balto marmuro sukurta skulptūrinė kompozicija, vaizduojanti Lenkijos karališkąją šeimą – Jogailą su Jadvyga), ekspozicijos organizatorių manymu, objektyviai atspindėjo Lietuvos istoriją, ypač Lenkijos ir Lietuvos unijos laikotarpį. Vakarų slavų dievo Sventovito stabo stela, pastatyta kaip paminklas šio muziejaus istorinės ekspozicijos centre, ir ant VSM prieangio sienos pavaizduoti Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašto keturių gubernijų herbai buvo tarsi simboliniai ekspozicijos siužeto akcentai. Stabo, laikyto „senojo slavų pasaulio simboliu“ [26], vaidmuo – nevienaprasmiš. Jo eksponavimas – XIX a. mitologijos lyginamųjų tyrinėjimų įtakos ženklas. Be to, jis ir minėti herbai – tarsi diplomatinė pagrindinės ekspozicijos idėjos maskuotė.

Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašto valdžia, pasiremdama plėtoja slavofiline ideologija, VSM istorinę ekspoziciją ir VLAK archeografinę veiklą vertino kritiškai.

Buvo teigiama, kad šios komisijos nuostatos nesirėmė rusiškųjų pradų teorijomis, nesuformavo patriotinės didaktinės misijos: skatinti jaunuomenę domėtis bendra Rusijos ir Lietuvos senove, o taip pat Algirdo, Gedimino, Vytauto laikais [3].

1865 m. vasario 27 d. vyriausiasis krašto viršininkas Michailas Muravjovas sudarė specialią komisiją VLAK ir VSM veiklai įvertinti (jai priklausė Vilniaus švietimo apygardos globėjas Ivanas Kornilovas, kunigaikštis Michailas Šachovskis-Glebovas-Strešnevas, Vilniaus realinės mokyklos direktorius Piotras Bezsonovas, Šventosios dvasios soboro šventikas Antonijus Pčiolka, VCA archyvaras Nikita Gorbačevskis ir generolas Arkadijus Stolypinas). Ši komisija suskirstė VSM eksponatus į keturias grupes: 1) atspindinčius Šiaurės Vakarų krašto rusišką kilmę; 2) atspindinčius lietuvių ir rusų ryšius; 3) galimus priskirti prie mokslo; 4) lenkiškos kilmės. Ketvirtajai grupei priskyrė 256 eksponatus. Tai buvo tik maža VSM turėtų eksponatų dalis. Muravjovo komisijos nariai, prasilenkdami su VSM eksponatų grupavimo realijomis, paskelbė, kad šio muziejaus rinkinių koloritas tendencingai antirusiškas, kad

istorinė ekspozicija – ne rusiškos dvasios. Piotras Giltebrandtas, kuriam buvo pavesta „įvairiais atžvilgiais“ įvertinti VSM archeologinę kolekciją ir sudaryti VSM eksponatų, atspindinčių lietuvių ir rusų ryšius, sąrašą, teigė, kad šiame muziejuje beveik nebuvo „istorinių daiktų“, primenančių Šiaurės Vakarų krašto ryšius su „likusia“ Rusija [16].

Vis dėlto A. Stolypinas pripažino, kad komisijos iš VSM išimti – kaip „lenkų dvasios“ – T. Narbuto, Levo Sapiegos, Vilniaus vyskupo Vaclovo Žilinsko ir kitų istorinių asmenybių gyvenimą ir veiklą liudiją daiktai, Vilniaus miesto vėliava, Stepono Batoro karvedžio Kasparo Bekešo kepurė, kaukolė ir kiti panašūs eksponatai, įvertinus juos kaip „praeities liudininkus“, politinės reikšmės neturėjo. Tačiau jis manė, kad šiame muziejuje objektyviai interpretuoti istoriją buvo galima tik minėtus eksponatus sugretinus su tais, kurie simbolizavo rusų ir lietuvių ryšius (pavyzdžiui, šalia T. Narbuto, V. Žilinsko portretų rodant ir Michailo Kojelovičiaus, unitų vyskupo Josifo (Semaškos) atvaizdus, o taip pat kartu eksponuojant rusų ir lietuvių magnatų, tų bajorų, kurie pasirinko lenkų tautybę, ir tų, kurie nepritarė Lietuvos unijai su Lenkija, atvaizdus).

Komisija, „lenkų dvasios“ grupei priskirdama „praeities liudininkus“, kurie 1858 m. buvo parodyti VSM apsilankiusiam Rusijos imperatoriui ir Europai buvo pristatyti VLAK nario bendradarbio Jono Kazimiero Vilčinskio sudarytame litografinių atvaizdų albume, išleistame garsios Lamiercier firmos Paryžiuje, liudijo, kad „praeities liudininkai“ – istoriniai dokumentai, muziejinės vertybės ir istorijos paminklai – visuomet įvedami į mokslo ir ideologijos, aiškinimo ir suvokimo diskursus, todėl yra vertinami neadekvačiai.

Ribos tarp objektyvaus istorinio fakto ženklo ir jo subjektyvių interpretacijų bei jų recepcijų, kurios dėsningai nevienaprasmės [32], ypač sąmoningai plečiamos ideologizuotose kultūrose.

IŠVADOS

VLAK paveldo misija – dvilypė. Siekta įgyvendinti kultūros paveldo kontinuumo „praeitis – ateičiai“ idėją ir atlikti didaktinę užduotį: panaudoti „praeities liudininkus“ – istorinius dokumentus, muziejines vertybes, istorinius paminklus – Lietuvos istorijos, ypač Lenkijos ir Lietuvos unijos laikotarpio, objektyviai atskleidimai.

VLAK, vykdydama savo paveldo misijos prioritetinius uždavinius: rinkti ir publikuoti neskelbtus svarbius Lietuvos istorijos šaltinius, atlikti muziejinę „lietuviškųjų senienu“ selekciją (istorinės Lietuvos kultūros vertybių kaupimas

ir reprezentavimas), rėmėsi XIX a. pozityvistinės istorijos ir lyginamųjų tyrimų metodologinėmis nuostatomis.

VĻAK formavo savo, kaip centrinės Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašto kultūros paveldo globos institucijos, įvaizdį, nors jai nepavyko organizuoti sistemingos krašto kultūros paveldo objektų apskaitos, nekilnojamų vertybių, vietovių apsaugos.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

NEPUBLIKUOTI ŠALTINIAI

1. *Akelaičio, Mikalojaus laiškas A. H. Kirkorui* [autografas lenkų kalba]. 1858 05 14/26. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1135, ap. 11, b. 1, lap. 9, 10.
2. *Daukanto, Simono laiškas E. Tiškevičiui* [autografas lenkų kalba]. Šventalaukis, 1858 12 09. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (LMAVB RS), F31, b. 1412, lap. 38–41.
3. *Komisijos (...) pirmojo posėdžio dienoraštis* [rankraštis rusų kalba]. 1865 03 03. Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius (VUB RS), F46, b. 49, lap. 332.
4. *Ogłoszenie przedplaty na wydanie rękopisów Ignacego Daniłowicza* [spausdinys]. Wilno: drukarnia A. Marcinowskiego. LMAVB RS, F31, b. 1460, lap. 43–44.
5. Tyszkiewicz, E. *Treść Pamiętników 1830–1855* [rankraštis]. LMAVB RS, F31, b. 1308, lap. 3.
6. *VĻAK 2-ojo posėdžio protokolas* [rankraštis rusų kalba]. 1859 02 11. VUB RS, F13, b. 234, lap. 25.
7. *VĻAK 2-ojo posėdžio protokolas* [rankraštis rusų kalba]. 1860 02 18. VUB RS, F13–234, lap. 54.
8. *VĻAK 8-ojo posėdžio protokolas* [rankraštis rusų kalba]. 1860 08 11. VUB RS, F13–234, lap. 62.
9. *VĻAK 12-ojo posėdžio protokolas* [rankraštis rusų kalba]. 1860 12 11. VUB RS, F13–234, lap. 68.
10. *VĻAK metinio susirinkimo protokolas* [rankraštis rusų kalba]. 1860 01 11. VUB RS, F13, b. 234, lap. 48–51.
11. *VĻAK 1-ojo posėdžio protokolas* [rankraštis rusų kalba]. 1864 01 25. VUB RS, F13, b. 234, lap. 127–131.
12. *VĻAK 1-ojo posėdžio protokolas* [rankraštis rusų kalba]. 1862 01 11. VUB RS, F13, b. 234, lap. 85–88.
13. *VĻAK 11-ojo posėdžio protokolas* [rankraštis rusų kalba]. 1860 11 11. VUB RS, F13, b. 234, lap. 66, 67.

14. *Wilno, Korespondencyja Gazety Warszawskiej* [laikraščio iškarpa]. 1862 03 31. LMAVB RS, F31, b. 1460, lap. 56.
15. *Аместать...* [rankraštis]. LMAVB RS, F31, b. 1459, lap. 192, 193.
16. Гильтебрандт, П. *Виленская Археологическая коллекция* [rankraštis]. 1865 10 20. VUB RS, F46, b. 50, lap. 175–185.

PUBLIKUOTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

17. ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus. Caro valdžios požūris į Vilniaus archeologijos komisiją (1855–1865). *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija*, 1984, 4 (89), p. 101–112.
18. BASANAIVIČIUS, Jonas. *Rinkiniai raštai*. Vilnius, 1970, p. 175.
19. BŪČYS, Žyginas; PIVORAS, Saulius. Pirmas viešas muziejus Lietuvoje. *Kultūros barai*, 1996, nr. 4, p. 58–61.
20. BŪTĖNAS, Domas. Nikita Gorbačevskis ir Ivanas Sprogis – Vilniaus senųjų aktų archyvo kūrėjai. *Lietuvos archyvai*, 1996, nr. 7, p. 62, 64.
21. CARR, Edward Hallett. *Kas yra istorija?* Vilnius, 1999, p. 9.
22. ILGIEWICZ, Henryka. *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*. Toruń, 2005, p. 105–143.
23. KERŠYTĖ, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*. Vilnius, 2003, p. 59–75, 65.
24. KERŠYTĖ, Nastazija. Vilniaus senienų muziejaus vertybių susigrąžinimo iš Rusijos problemos. *Knygotyra*, 2011, t. 56, p. 33–55.
25. KERŠYTĖ, Nastazija. Vilniaus senienų ir Lietuvos nacionalinis muziejai. Tradicijos ir pokyčiai. *Kultūrologija*, 2010, t. 18, p. 201–222.
26. KIRKOR, Adam Honory. Światowit. Iš *Записки Виленской археологической комиссии*. Wilno, 1858, ч. 2, p. 7–15.
27. KULIKAUSKAS, Pranas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius, 1999, p. 76, 81, 89.
28. *Lietuviškoji enciklopedija*. Kaunas, 1933, t. 1, p. 939.
29. MERKYS, Vytautas. *Simonas Daukantas*. Vilnius, 1991, p. 2, 177, 82, 178, 98.
30. MULEVIČIŪTĖ, Jolita. Uždrausti paminklai: Vilniaus senienų muziejaus reorganizavimas ir jo padariniai. *Lietuvos istorijos metraštis. 2003 metai*, 2005, t. 2, p. 45–64.
31. PRUSZYŃSKI, Jan. *Ochrona zabytków w Polsce*. Warszawa, 1989, p. 58.
32. RICOEUR, Paul. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*. Vilnius, 2001, p. 85.
33. ROŽANKEVIČIŪTĖ, Aušra. Istorinis paminklas: sampratos disonansai ir genezės problema. *Kultūros paminklai*, 2005, Nr. 12, p. 20.
34. TAUTAVIČIUS, Adolfo. Vilniaus senienų muziejus ir archeologinė komisija. *Muziejai ir paminklai*, 1982, nr. 4, p. 12–22.
35. TYSZKIEWICZ, Eustachy. *Opisanie powiatu Borysowskiego pod względem historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim*, Wilno, 1847.

36. WHITE, Heyden. *Metaistorija: istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje*. Vilnius, 2003, p. 163.
37. Wilno. *Виленск ий вестникъ (Kuryer Wileński)*. 1857 11 01, nr. 85.
38. *Дневникъ заседаній комисіи для разбора, приведенія въ известность и надлежащій порядокъ предметовъ, находящихся въ Виленскомъ Музеуме древностей*. Вильна, 1865, p. 49, 50.
39. *Записки Виленской археологической комисіи (Pamiętniki Komisji Archeologicznej Wileńskiej)*. Wilno, 1856, ч. 1, p. VII, 1–5, 11–17.
40. *Записки...*, 1858, ч. 2, p. 2.
41. *Известия Императорскаго Археологическаго Общества*. Санктпетербургъ, 1859, т. 1, p. 15–19, 26–29, 62–64, 102, 174.
42. КИРКОРЬ, Адам. Краткое обозрение ученой деятельности по части статистики в Виленской губерніи. Иъ *Сборникъ историко-статистическихъ материаловъ по Виленской губерніи*, Вильна, 1868, ч. 1, p. 1.
43. КОРЕВА, Антон. Караимы в Виленской губерніи. Иъ *Памятная [...] на 1861 год*. Вильна, 1861, p. 126.
44. КОРЕВА, Антон. Развалины Кревцкаго замка. Иъ *Памятная книжка Виленской губернии на 1861 годъ*, Вильна, 1861, ч. 2, p. 59–69.
45. КРАШЕВСКИЙ, Юзеф Игнацы. Руководство к изысканію древностей в Западной России. *Ковенскіе губернскіе ведомости*, 1845, No. 33, 35–36.
46. КУКОЛЬНИК, Павел. Историческія воспоминанія о р. Немане. Иъ *Памятная книжка Виленской губернии на 1860 годъ*. Вильна, 1860, ч. 2, p. 24.
47. МИЗЕРНЮК, Наталья. К истории Виленскаго Музея древностей. In *Славянскій альманахъ. 2003*. Москва, 2004, p. 148–163.
48. *Пятидесятилетія Виленской комисіи для разбора и изданія древнихъ актовъ: 1864 17/IV 1914*, Вильна, 1914, p. 6.
49. *Собраніе государственныхъ и частныхъ актовъ, касающихся исторіи Литвы и соединенныхъ съ ней владеніи, (отъ 1387 до 1710 года) (Zbiór dyplomatów rządowych i aktów prywatnych, posługujących do rozjaśnienia dziejów Litwy i złączonych z nią krajów (od 1387 do 1710 r.))*. Вильна, 1858, ч. 1, p. VI–VIII.

HERITAGE MISSION OF VILNIUS TEMPORARY ARCHAEOLOGICAL COMMISSION

NASTAZIJA KERŠYTĖ

SUMMARY

The heritage mission of Vilnius Temporary Archaeological Commission (1855–1865) is twofold. It strived to implement the Lithuanian cultural heritage continuum idea of “the past for the future” while performing a didactic task: to collect and publish histori-

---

cal documents and through the use of “Lithuanian antiquities” to organize the historical exposition of Vilnius Museum of Antiquities, creating conditions to recognize an objective history of Lithuania, in particular the period of Polish-Lithuanian union.

Relying on 19th century positivistic attitudes this Commission sought for a position of an objective history observer, praising facts and proclaiming that the task of a historian is to show how it really was.

Vilnius Temporary Archaeological Commission formed its position as the center for cultural heritage guardianship in the Northwester Krai of Imperial Russia. It regulated archaeological excavations, performed scientific consulting and expertise functions, carried out archaeographical and museographical work. However it failed to organize systematic heritage accounting and protection of immovable heritage and sites of worth.

Vilnius Temporary Archaeological Commission tried to draw public attention to a subdued nation’s need of an objective look at its land’s past and peculiarities, through the witnesses of its past – historical documents and musealias.